BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA HIKOYA JANRIGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASHNING O‘ZIGA XOS SHART-SHAROITLARI

Saydaliyeva Gulbahor
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
gulikomiljonovna84@gmail.com
O‘taganova Mohinur
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
mohinurotaganova@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda hikoya janri ustida ishlashning o‘ziga xos shart-sharoitlari, metodik yondashuvlar va pedagogik ahamiyati keng yoritilgan. Hikoya janri orqali o‘quvchilarda analitik fikrlash, hissiy idrok va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayoni muhim o‘rin tutadi. Metodik yondashuvlar, o‘quv muhiti, amaliy faoliyat va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati maqolada batafsil tushuntirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, hikoya janri, o‘qish darslari, tahlil, metodik yondashuvlar, pedagogik ahamiyat, didaktik materiallar, ijodiy faoliyat.

Annotation. In this article, the specific conditions, methodical approaches and pedagogical importance of working on the story genre in primary education are widely covered. The process of forming analytical thinking, emotional perception and moral values in students through the narrative genre is important. Methodical approaches, educational environment, practical activities and the importance of using modern technologies are explained in detail in the article.

Key words: primary education, story genre, reading lessons, analysis, methodical approaches, pedagogical importance, didactic materials, creative activity.

Boshlang‘ich ta’lim bolalarning bilim olish va shaxs sifatida shakllanish jarayonidagi ilk qadamdir. Bu bosqichda adabiyot darslari, xususan, hikoya janri, o‘quvchilarning tafakkurini kengaytirish, tasavvurini boyitish va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Hikoya janrining qisqa va aniq ifodali voqealarga asoslanganligi tufayli u boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng mos janrlardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM. Boshlang‘ich sinflar adabiy ta’limi o‘qish darslarida badiiy asarlar janriy xususiyatlariga ko‘ra o‘rganish ilmiy-nazariy jihatdan bo‘lmasa-da, amaliy tomondan turli asarlar misolida amalga oshiriladi. Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning o‘quvchilarga ta’siri ham har xil bo‘ladi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitilayotgan o‘qish darslari yuqori sinflarda o‘tiladigan adabiyot fanining tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘qish darslarida o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar mazmuni, o‘quvchilarni to‘g‘ri, ravon, ma’lum darajadagi tezlik bilan ifodali o‘qishga o‘rganishi, bolaning ona Vatan, uning tabiati kishilar mehnatidagi qahramonlik, jasurlik, milliy istiqlol g‘oyalarini ular ongiga singdirilishi kabi bilimlarini boyitish orqali o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalari kengaytiriladi, shakllanadi va mustahkamlanadi. O‘qish darslarini Davlat standarti talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog‘lab o‘tilishi uning ta’sirchanligi hamda ongli idrok etishlarini ta’minlaydi. Unda o‘qish va nutq o‘stirishning ta’limiy-tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo‘yicha o‘qish mazmunini o‘qish ko‘nikmalarining og‘zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o‘qish mashg‘ulotlarining yozma nutq bilan bog‘lanish kabi masalalar aniq kiritilgan. O‘qish savodxonligi darslarida asar ustida ishlashni shunday tashkil etish kerakki, asar mazmunini tahlil qilish o‘qish malakalarini takomillashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lsin. Bundan tashqari, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni ham reja asosida olib borish va unda badiiy asarlar tahlilini qilish ham ko‘p foyda beradi. Hozirda bolalar uchun qiziq bo‘lgan rasmli,

qiziqarli kitoblar nashr etilmoqda, o‘qituvchi bola yoshidan kelib chiqib uyda qo‘shimcha o‘qish uchun topshiriqlar berishi ham katta samara beradi.

Hikoya janri ham boshlang‘ich adabiy ta’limda ta’sir jihatidan alohida o‘ringa ega janr hisoblanadi. Ayniqsa, kichik hajmli hikoyalarning berilishi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo‘lib, unda kishi hayotidagi ma’lum bir voqea, hayotning muhim tomonlarini umumlashtirib tasvirlanadi. Hikoya – bu to‘liq ma’noli va hikoya xarakteriga ega bo‘lgan kichik nasriy asar. Hikoya qandaydir voqeani qisqa vaqt ichida sodir bo‘ladigan voqealarga asoslangan bo‘ladi. Hikoya muallifi avvalo uning syujetini tuzadi, faqat muhim nuqtalarni tanlaydi.

Hikoya mazmuni syujet asosida ochib borilib, odatda savollar asosida tahlil qilinadi. So‘roqlardan ikki maqsadda: hikoya mazmunini tahlil qilish hamda dalillar, mulohazalar, xulosalarni taqqoslash, voqea- hodisalar, xatti-harakat o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash va umumlashtirish uchun foydalaniladi. Hikoyani o‘qish darsida o‘quvchilar tushunmaydigan so‘z va iboralar ma’nosini tushuntirish ham muhim, aks holda ular hikoya mazmunini tushuna olmaydilar. Hikoyani o‘qishda uning mazmuniga diqqat qaratish dolzarb sanalib, shu mazmunni boshlang‘ich sinf o‘quvchisi idrok etsa, ya’ni tasavvurida voqealar ketma-ketligini shakllantira olsa, asarni to‘liq anglagan bo‘ladi. Hikoya o‘qib bo‘lingach, o‘quvchilar o‘ylashi, o‘z mulohazalarini aytishi uchun tayyorlanishiga vaqt berish kerak. O‘qilgan asar yuzasidan beriladigan dastlabki savollardan maqsad hikoya bolalarga yoqqan-yoqmaganligi, undagi qaysi qahramonning xarakteri bolaga ta’sir etganini bilishdan iborat. Savollarni asosan o‘qituvchi beradi, ammo asar mazmuni, qatnashuvchi shaxslarning xulq-atvorini ochish yuzasidan o‘quvchilarga ham savol tuzdirish juda foydali. Bu usul bolalarga yoqadi va ishni jonlantiradi:

- asar mazmunini yaxshi tushunish;
- o‘z fikrini izchil bayon qilish;
- mazmun va voqealar orasidagi bog‘lanishni to‘liq esda saqlash;
- asar qahramonlari haqida fikr bildirish.

Hikoya janrining ta’limiy ahamiyati. Hikoya janri bolalarning ta’lim olish jarayonida bir qancha pedagogik maqsadlarga erishishga imkon beradi. Ushbu janr boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun maxsus tanlangan bo‘lib, ularning intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Bular quyidagilardan iborat:

Axloqiy tarbiya: Hikoyalar, odatda, yaxshilik va yomonlik, haqiqat va adolat, do‘stlik va xiyonat kabi mavzularni yoritadi. O‘quvchilar hikoya qahramonlarining xatti-harakatlari orqali axloqiy xulosalar chiqaradi va ularda yaxshilikka muhabbat, yomonlikka esa nafrat hissi shakllanadi. Masalan, qahramonning fidokorona harakati yoki yomon xulqi bolalarda tegishli tuyg‘ularni uyg‘otishi mumkin.

Analitik tafakkur: Hikoya syujetini tahlil qilish, voqealar ketma-ketligini anglash va qahramonlarning motivlarini tushunish orqali o‘quvchilarda analitik tafakkur rivojlanadi. O‘quvchilar hikoya davomida muhim bo‘lgan voqealarni tanlash, ularni baholash va ular orasidagi sabab-oqibat aloqalarini tushunish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Hissiy idrok va empatiya: Hikoyalar bolalarda qahramonlarning his-tuyg‘ulariga hamdardlik qilishni rivojlantiradi, bu esa ularning hissiy intellektini oshiradi. Hikoyadagi voqealar orqali o‘quvchilar qahramonlarning o‘rniga o‘zlarini qo‘yib ko‘rishga o‘rganadi, bu esa empatiya va insoniylikni rivojlantiradi.

Hikoya matnlarida ishlash shart-sharoitlari. Hikoya matnlari ustida ishlashda samarali o‘qitish va o‘rganish jarayonini tashkil etish uchun ma’lum shart-sharoitlarni ta’minlash zarur. Ushbu shart-sharoitlar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishda muhim ahamiyatga ega:

Mazmunan boy materiallar: Tanlangan hikoyalar bolalarning yoshiga mos bo‘lishi, qiziqarli va ma’noli bo‘lishi lozim. Hayotiy voqealarga asoslangan hikoyalar o‘quvchilarning kundalik hayotidagi voqealar bilan bog‘liq bo‘lganda, ularni qiziqtiradi va tushunishni osonlashtiradi.

Qulay o‘quv muhiti: Hikoya bilan ishlashda interaktiv va samimiy o‘quv muhiti yaratish juda muhimdir. Bolalar matnni tushunish jarayonida o‘z fikrlarini erkin bayon qila oladigan dars

muhiti o‘quvchilarni rag‘batlantiradi. Bu jarayonda o‘qituvchining rag‘batlantiruvchi savollari va ishtirokni qo‘llab-quvvatlashi muhim.

Texnologiyalardan foydalanish: Vizual va audiomateriallardan foydalanish hikoya mazmunini tushunishni osonlashtiradi. Multimediali darsliklar, video lavhalar va slaydlar orqali hikoyani ko‘rish va eshitish bolalarning matnni yaxshiroq anglashlariga yordam beradi.

Hikoya matnlarini o‘rganishning metodik yondashuvlari. Hikoya janri bilan ishlashning samarali metodik yondashuvlari o‘qituvchilarning dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Quyidagi metodik yondashuvlar o‘quvchilarning matnni to‘liq tushunishiga imkon yaratadi:

Ifodali o‘qish: O‘qituvchining hikoyani ifodali tarzda o‘qishi bolalarning e’tiborini jalb qiladi va ularni matnni anglashga rag‘batlantiradi. Hikoyaning ohangdor o‘qilishi orqali bolalar matnning kayfiyati va muhim nuqtalarini yaxshiroq his qiladi.

Savol-javob usuli: O‘quvchilarga matnni tahlil qilish va o‘z fikrlarini bildirish uchun savollar beriladi. Bu savollar matnning asosiy mazmunini tushunish va qahramonlarning harakatlarini tahlil qilishga xizmat qiladi. Masalan: "Hikoya qahramoni nima uchun bunday qildi?", "Siz qahramonning o‘rnida qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?"

Guruhli tahlil: O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, hikoya syujetini va qahramonlarning xatti-harakatlarini muhokama qilish metodikasi bolalarda hamkorlik va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu usulda o‘quvchilar o‘z fikrlarini ochiq bildirishga o‘rganadi va bir-birlaridan o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Amaliy faoliyat va ijodiy mashqlar. Hikoya janri bilan ishlashda o‘quvchilarning ijodiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish dars jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Quyidagi amaliy faoliyatlar bunday ishlarga misol bo‘lishi mumkin:

Rasm chizish: O‘quvchilar hikoya mazmuniga asoslanib voqealar tasvirini yaratadi. Bu ularning tasavvur qilish va vizual ongini rivojlantiradi. Har bir rasm hikoyadagi muhim nuqtalarni eslab qolishga va ularni to‘g‘ri ifodalashga yordam beradi.

Dramatizatsiya: Hikoyani sahnalashtirish orqali o‘quvchilar qahramonlarning hissiy tajribalarini his qilishadi va ularning harakatlariga chuqurroq kirishadi. Bu usul jamoaviy ishlash ko‘nikmasini ham rivojlantiradi.

Kreativ yozuv mashqlari: O‘quvchilardan hikoya matnini davom ettirish yoki o‘z versiyalarini yaratish so‘raladi. Bu ularning ijodiy fikrlashini rag‘batlantiradi va yozma nutq ko‘nikmalarini yaxshilaydi.

Zamonaviy texnologiyalarning o‘rni.Hikoya janrini o‘rganishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Interaktiv darsliklar, video materiallar va elektron kitoblar yordamida bolalar hikoyani nafaqat o‘qib, balki ko‘rib, eshitib o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Masalan, hikoya asosida animatsion video tomosha qilish bolalarga syujetni yaxshiroq tushunish va voqealar orasidagi bog‘liqlikni anglashga yordam beradi. Multimedia elementlari bolalarning qiziqishini oshiradi, ta’lim jarayonini boyitadi va o‘qish darslarini interaktiv shaklda o‘tkazish imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalarning yana bir afzalligi, ularning bolalarning turli o‘quv uslublariga moslashuvchanligidir. Vizual, eshituv va kinestetik o‘quvchilar bir xil darsdan turli xil shakllarda foyda olishlari mumkin, bu esa darsni hamma uchun qiziqarli va samarali qiladi.

Umumiy qoidalar:

1. Hikoya tanlashda o‘quvchilarning yoshiga va qiziqishlariga mos matnlarni tanlash zarur.
2. Darslar davomida ochiq savollar berish va bolalarning javoblarini rag‘batlantirish muhim.
3. O‘quvchilar bilan samarali tahlil jarayonini olib borish va fikr almashish uchun interaktiv metodlardan foydalanish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ergasheva Shoxida Nurmuxammadovna, Boshlang‘ich ta’limda hikoya janri ustida ishlashning o‘ziga xos xususiyatlari// “Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya to‘plami. 2018.

2. Matchonov S., Shojalilov A., G‘ulomova X. va b., O‘qish kitobi, 4-sinf uchun darslik. – T.: Yangiyo‘l poligraf servis, 2020.

3. G‘ulomova X. O‘quvchilarning matn ustida ishlashi// maqola. Til va adabiyot ta’limi, 1994.

4. Voshina M.P., Kislinskaya S.A., Lebedeva E.V. Metodika obucheniya literature v nachal'noy shkole, Akademiya, 2010.